

## FRANCESCO DELLA VOLPAIA NA ŠIPANU

Nada Grujić

UDK 728.37.034 (497.13) (22 Šipan) "15"

Izvorni znanstveni rad

Nada Grujić

Zagreb, Filozofski fakultet

U tekstu se razmatra prilog Francesca della Volpaia, Firentinca, obnovi ljetnikovca dubrovačkog nadbiskupa na otoku Šipanu. Na poticaj Ludovika Beccadellija ranija građevina je 1557. proširena jedin-  
stvenim elementima u krugu dubrovačke ladanjske arhitekture. Francesco della Volpaia došao je u Dubrovnik u pratnji biskupa Beccadellija, a ljetnikovac na Šipanu je dosad jedino njegovo poznato djelo.

O ljetnikovcu Ludovica Beccadellija na otoku Šipanu prvi put sam pisala početkom 70.-tih godina.<sup>1</sup> Bio je to prikaz građevinske povijesti ljetnikovca na šipanskom posjedu dubrovačkih nadbiskupa - analiza pojedinih slojeva same arhitekture.<sup>2</sup> Nisam tada u razmatranja uključila oslik dvorane, ostavljajući da ga prikaže Dubravka Beritić koja je vodila istraživanja i zaslužna je za konzervaciju fresaka. Dvadeset godina potom, pišući o ladanjskoj arhitekturi dubrovačkog područja, morala sam, još uvijek u nedostatku takva prikaza, dotaknuti i problem oslika, prije svega zbog značenja što ga Beccadellijeva i Brocardova *Akademija* ima u stvaranju ladanjskog ambijenta i ostvarenju određenog kulturnog ideala.<sup>3</sup> U međuvremenu je Kruno Prijatelj obogatio našu znanost prilogom o djelovanju Pellegrina Brocarda, osvjetljujući jedan aspekt složenog odnosa inozemnog majstora i naše sredine.<sup>4</sup> Stoga svesku u čast uvaženog kolege s posebnim veseljem prilažem nekoliko novih

<sup>1</sup> N. Grujić, Ljetnikovac Ludovica Beccadellija na Šipanu, Peristil 12-13, Zagreb 1969.-1970., str. 99-106.

<sup>2</sup> I. Fisković, Bilješke o starokršćanskim i ranosrednjovjekovnim spomenicima na otoku Šipanu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 18, Split 1970, str. 14-21. Kapelica ljetnikovca podignuta je na ostacima male starokršćanske bazilike izgrađene između 5. i 7. stoljeća (možda na rimskom ladanjskom lokalitetu); pregrađena je u doba predromanike, da bi je između 1521. i 1543. obnovio nadbiskup Philippus Trivultius Mediolanensis.

<sup>3</sup> N. Grujić, Ladanjska arhitektura Dubrovačkog područja, Zagreb 1991.

<sup>4</sup> K. Prijatelj, Za biografiju Pellegrina Brocarda slikara nadbiskupa Ludovica Beccadellija, Radovi IPU 8, Zagreb 1984.

spoznaja o spomeniku na kojem je i Brocardo djelovao kao znak zahvalnosti i kao poticaj da zaokruži svoje bavljenje slikarom iz Ventimiglie.

U vrijeme mog prvog bavljenja Beccadellijevim ljetnikovcem bilo mi je već poznato da pri njegovoj gradnji, odnosno obnovi sudjeluje i nadbiskupov *camariero* Francesco, no šturom podatku iz dotad objavljene prepiske nisam posvetila veću pažnju; tek pošto su kasnije prikupljeni još neki podaci, počeo je taj lik izranjati iz anonimnosti nadbiskupske pratnje i buditi moje sve veće zanimanje.

Ovaj bi nas članak trebao, dakle, upoznati s udjelom Francesca della Volpaie u uređenju šipanskog ljetnikovca, a još više odrediti kulturni krug iz kojeg on izrasta. Ističem da mi je u tome pomogao talijanski kolega Pier Nicola Pagliara, autor prikaza života i djelatnosti članova obitelji Della Volpaia. Ustupio mi je na korištenje svoj rukopis prije nego je objavljen,<sup>5</sup> i omogućio mi tako da već i ranije, u neke prikaze Beccadellijeva ljetnikovca, unesem podatke o njegovom graditelju.<sup>6</sup>

Ubrzo nakon svog dolaska u Dubrovnik - 6. veljače 1556. godine - Ludovico Beccadelli je odlučio obnoviti nadbiskupski posjed na Šipanu.<sup>7</sup> U jesen iste godine piše: "... *Ho dato ordine di rassettare un certo casamento vecchio in una di queste Isole, ch'è quanto di fabrica si trova in questo Archivescovato: fora per havere ubi reclinare caput, con la brigata, se pure la peste quod Deus avertat, passasse avanti...*"<sup>8</sup> Idućeg je proljeća - 29. svibnja 1557. - u jednom pismu prvi put spomenuo Della Volpaiu: "... *Francesco mio camariero, s'è messo a riformare una stanza in una Isola qui vicina...*"<sup>9</sup> Istom godinom datiran je natpis uzidan u pročelje ljetnikovca: LUDOVICVS BECCATELLVS BONONIENSIS / ARCHIEPISCOPVS RAGVSINVS / TAVRIDIS INSVLAE SALVBRITE ALLECTVS / ECCLESIAE FVNDVM SITV FERME OB DVCTVM / VITE MVLTIPPLICI CONSITA EXHILARAVIT. / SVOQ. COMMODO ET SVCESSORVM CONSVLENS / PRISCIS AEDIBVS RESTAVRATIS NOVAS / ADDIDIT CVM HORTO ET DVPLICI CISTERNA / M. D. L. VII. / ANNO AB EIVS IN ILLYRICVM ADVENTV. II.

Za kraći prikaz povijesti gradnje samog ljetnikovca dovoljno je tek neznatno dopuniti podatke što ih nudi taj tekst napisan njegovanim latinskim jezikom, uklesan u kamenu ploču lijepom kapitalom. Ovom prilikom ograničit ću se samo na analizu rezidencijalnog dijela ladanjskog kompleksa koji tvore dva krila, oba jednokatna. Prethodnu fazu gradnje dokazuju zazidani otvori u zapadnom krilu i na njegovom spoju sa sjevernim; promjene su očite i na začelnom isturenom kraju sjevernog krila koji je nekad imao obrambenu namjenu. Bili bi to ostaci onih "prijasnjih zgrada" kojima će Beccadelli dodati nove.

<sup>5</sup> Dizionario biografico degli Italiani, vol. XXXVII, 1989.

<sup>6</sup> N. Grujić, Ladanjsko-gospodarska arhitektura 15. i 16. stoljeća na otoku Šipanu, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka II, Dubrovnik 1988., str. 223-273.

<sup>7</sup> J. Torbarina, Jedan dubrovački nadbiskup (Lodoviko Bekadeli, 1555-1560). Nova Evropa, knjiga XXI, broj 3, 1930.

<sup>8</sup> J. Torbarina, Fragmenti iz neizdatih pisama Lodovika Baccedallija, "Dubrovnik" I, Dubrovnik 1929., str. 325 (Pismo Carlu Qualteruzziju od 26. rujna 1556).

<sup>9</sup> Isto, str. 328 (Pismo Giovanniju Agostinu Fantiju).





Ljetnikovac Ludovica Beccadellija na Šipanu

Njegovom “restauracijom” promijenjeni su i raspored i namjena prostorija u zapadnom krilu; štoviše organizacija se cjelokupnog prostora podređuje vrtu koji se sa začelne strane zapadnog krila podiže na visinu kata. Slična rješenja mogu se naći i kod drugih dubrovačkih ljetnikovaca, ali su redovito diktirani zatečenom prirodnom konfiguracijom terasastog terena. Beccadellijev vrt (*hortus*) je pokrov “dvostruke cisterne” izgrađene na mjestu vrta (dvorišta) koji je dotad bio povezan s prostorijama prizemlja; tom umjetno podignutom vrtu u potpunosti odgovara naziv “visećeg vrta” (*giardino pensile*). Povezan odsada sa dvoranom kata, vrt postaje njezin produžetak - dio najreprezentativnije prostorije ljetnikovca. Tako se ostvaruje jedinstveni u nas ladanjski ambijent, pogotovo s obzirom na oslik koji je uz portrete slavnih ljudi Antike i Renesanse imao i prikaze krajolika, pa i gradova (Venecije, primjerice). Dvoranu je oslikao Pellegrino Brocardo, nakon što ju je Francesco della Volpaia bio preuredio (... *s' è messo a riformare una stanza...*). Pri tome nije promijenio perimetar zatečenog zdanja, a vjerojatno niti njegovu visinu. To će biti zapadno krilo Beccadellijeva ljetnikovca.

Osim što je stare zgrade obnovio, Francesco je izgradio i nove. Formulacija “*novas addidit*” odnosi se na sjeverno krilo. Novu gradnju ne prate toliko pisani dokumenti, koliko je potvrđuju očigledna odstupanja od uobičajenih normi građenja i arhitektonskog oblikovanja u dubrovačkoj regiji. Primjena dvokrilne sheme - zadržimo li se samo na čitanju tlocrta - i nije neobična. Štoviše, većina ladanjskih kompleksa od sredine 15. do sredine 16. stoljeća na dubrovačkom je području upravo tako i organizirana: na jednokatnu ladanjsku kuću okomito je postavljeno krilo, ali ono nikad ne nadilazi visinu prizemlja i



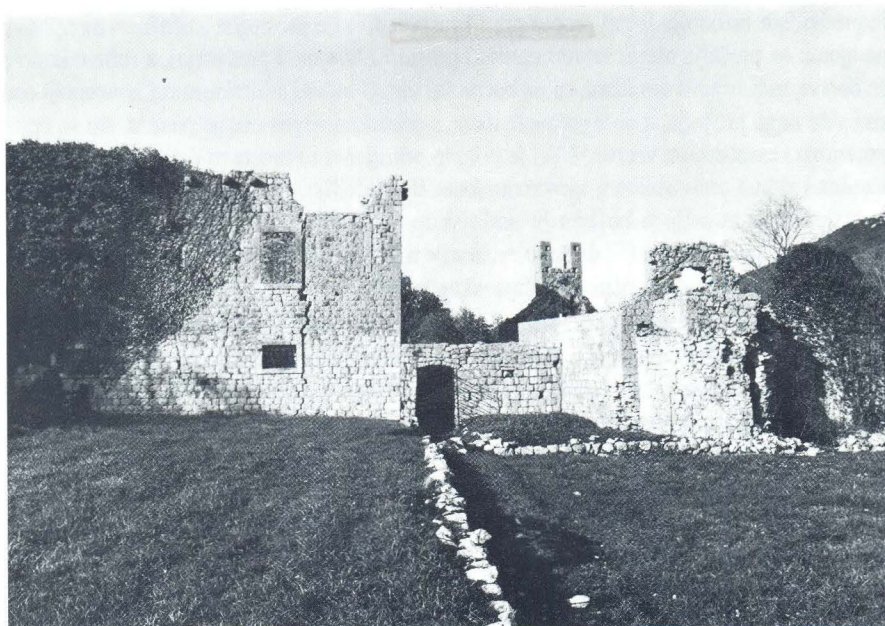
Ljetnikovac Beccadelli, pročelje

redovito uključuje samo prostore gospodarskog sadržaja (orsan, spremu, cisternu).<sup>10</sup> Kod Beccadellijeva ljetnikovca, međutim, oba su krila jednake visine - jednokatna; u oba su prostorije za stanovanje.

S pravom bismo mogli pretpostaviti da je i u ovom slučaju dvokrilni tlocrt naslijeden iz prethodne faze: da je nadbiskupski ladanjski kompleks i ranije imao standardni L-tlocrt. U prilog tome bi govorili i oni već spomenuti tragovi prethodne faze, uočeni, međutim, samo u zoni prizemlja. U prilog pretpostavci da je takva osnovna dispozicija tek ponovljena, govorila bi i nužnost da se ladanjska cjelina strukturira kao zatvorena prostorno-organizaciona shema, da se uspostavi čvrsta veza između stambenog i gospodarskog dijela te kapelice.

<sup>10</sup> Kod nekih renesansnih ljetnikovaca kojima su L-tlocrt izvorno tvorila dva krila nejednake visine, naknadno su na terasama nižeg, prednjeg dijela dograđene prostorije za stanovanje. Bunićev ljetnikovac u Gružu, Gundulićev na Batali i Crijevićev u Rijeci dubrovačkoj dobit će jednokatna krila u razdoblju baroka. Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu izuzima se iz ovog razmatranja zbog specifičnosti svoje sheme: cjelinu tvore tri krila, s osnovnim jednokatnim volumenom po visini se izjednačuje začelno krilo, a ono koje je ispred pročelja ostaje bliže. Također, otvori bočne fasade odgovaraju različitim građevinskim strukturama (loži i sobama). Identičnu shemu Beccadellijevom ljetnikovcu - jednokatno krilo ispred pročelja iste visine - naći ćemo samo kod Sorkočevićeva ladanjsko-gospodarskog sklopa u Šipanskom polju koji mu je blizak i po vremenu nestanka, pa se može pomišljati na određeno oponašanje uzora.





Ljetnikovac Beccordelli - pogled s jugoistoka

Dva jednokatna stambena krila Beccadellijeva ljetnikovca predstavljaju jedinstveni slučaj u dubrovačkoj renesansnoj ladanjskoj arhitekturi, ali jednaku inovaciju predstavlja i rastvaranje bočne fasade sjevernog krila. Već i sama činjenica da ljetnikovac nije okružen visokim zidovima (ograđen je samo mali vrt pred pročeljem), te da se bočna istočna fasada u cijeloj dužini otvara velikim prozorima na vinograde, polja i maslinike, vodi zaključku da je tako tijesna veza prostora za stanovanje i okolne prirode uspostavljena iz drugačijeg odnosa i osjetljivosti spram ljepota šipanskog krajolika.

Kako je ovdje 50-tih godina 16. stoljeća ostvaren različit arhitektonski koncept dokazuju istodobni dubrovački ljetnikovci kod kojih se upravo rastvaranje bočnih fasada odvija vrlo postupno te one predugo podsjećaju na podrijetlo ladanjskih kuća iz struktura stambene gradske arhitekture. Kod velikog broja ljetnikovaca bočne fasade služe ujedno i kao dio ogradnog zida pa su im prizemlja posve lišena otvora; ako se i pojave, bočne su fasade sve do pretkraj 16. stoljeća tretirane kao sporedne. Čak se i pročelja dubrovačkih ljetnikovaca rastvaraju na ograđene, strogo organizirane vrtne prostore. Bočna istočna fasada Beccadellijeva ljetnikovca, međutim, sa svoja tri velika pravokutna prozora na katu i manjim četvrtastim u prizemlju, dužinom čak nadilazi pročelje. Dobila je time posebni značaj u koncepciji arhitektonske cjeline koja teži stapanju s prirodnim, a ne s umjetno stvorenim krajolikom.

Otvaranje bočne fasade na vrt i krajolik ne predstavlja, međutim, neku osobitu novost u Italiji, posebno ne u Toskani. Ondje se znatno ranije na bočnim fasadama

pojavljuju i lože, premda pročelja zadržavaju strogost i razmjernu zatvorenost naslijeđenu

iz prethodnih razdoblja.<sup>11</sup> Taj proces prati i raspoređivanje prostorija s obzirom na njihovu namjenu: uz pročelja ostaju reprezentativni prostori (dvorane i predvorja), a sobe u kojima se boravi, radi i spava poredane su uz bočne fasade. U takvoj arhitektonskoj koncepciji one su i više nego pročelja, a omogućavale da se s prirodom neposrednije poveže, što se često potvrđuje i rasporedom vrtova.<sup>12</sup> Taj je princip primijenio i Francesco della Volpaia: ostaci kamina i zidnih umivaonika u sjevernom krilu Beccadellijeva ljetnikovca ukazuju da su se tu nalazile prostorije u kojima je nadbiskup zacijelo proveo najveći dio vremena. Nemoguće je oti se pomisliti da su to prostorije u kojima je nadahnut pogledom na krajolik napisao sve one stihove o ljepotama šipanskog ladanja.

Osobitosti Beccadellijeva ljetnikovca, dosad navedene, označuju odlučne izmjene u odnosu na prethodno zdanje, ali jednako tako i odstupanje u odnosu na ustaljene i dotad viđene oblike dubrovačke ladanjske arhitekture koji su postali gotovo normativni.<sup>13</sup> Zacijelo bi tu tvrdnju mogle potkrijepiti još mnoge pojedinosti da se ljetnikovac ne pretvara nesumnjivo u jednu od naših najslavnijih "ruševina".<sup>14</sup> Svjestan je njegove iznimnosti u šipanskom, a možda i u širem dubrovačkom okružju bio i sam Beccadelli: napisao je 11. rujna 1559. u pismu Archangelu Priorinu da su nadbiskupski ljetnikovac na Šipanu obnovili i ukrali Pellegrino Brocardo i Francesco della Volpaia i da su pri tom izveli "*cose stupende a tutta la Morlacchia...*"<sup>15</sup>

Osobitosti što se odnose na arhitektonske oblike, pa i općenitije na tipologiju arhitekture, mogli su ipak uočiti jedino znalci tih problema, kao što su i likove Beccadellijeve *Akademije* u dvorani njegova ljetnikovca mogli vidjeti samo posjetitelji, jamačno ne odveć brojni, koji su u nju stupili. Ono, međutim, što je morao primijetiti svatko već izdaleka, čak s puta što je onda kao i danas vodio iz Suđurđa u Luku, bio je vanjski izgled tog zdanja. A ono se uistinu razlikovalo od svega drugog u to vrijeme u nas izgrađenog. Smatram, naime, da su fasade ljetnikovca bile ožbukane i obojane; na svjetloj

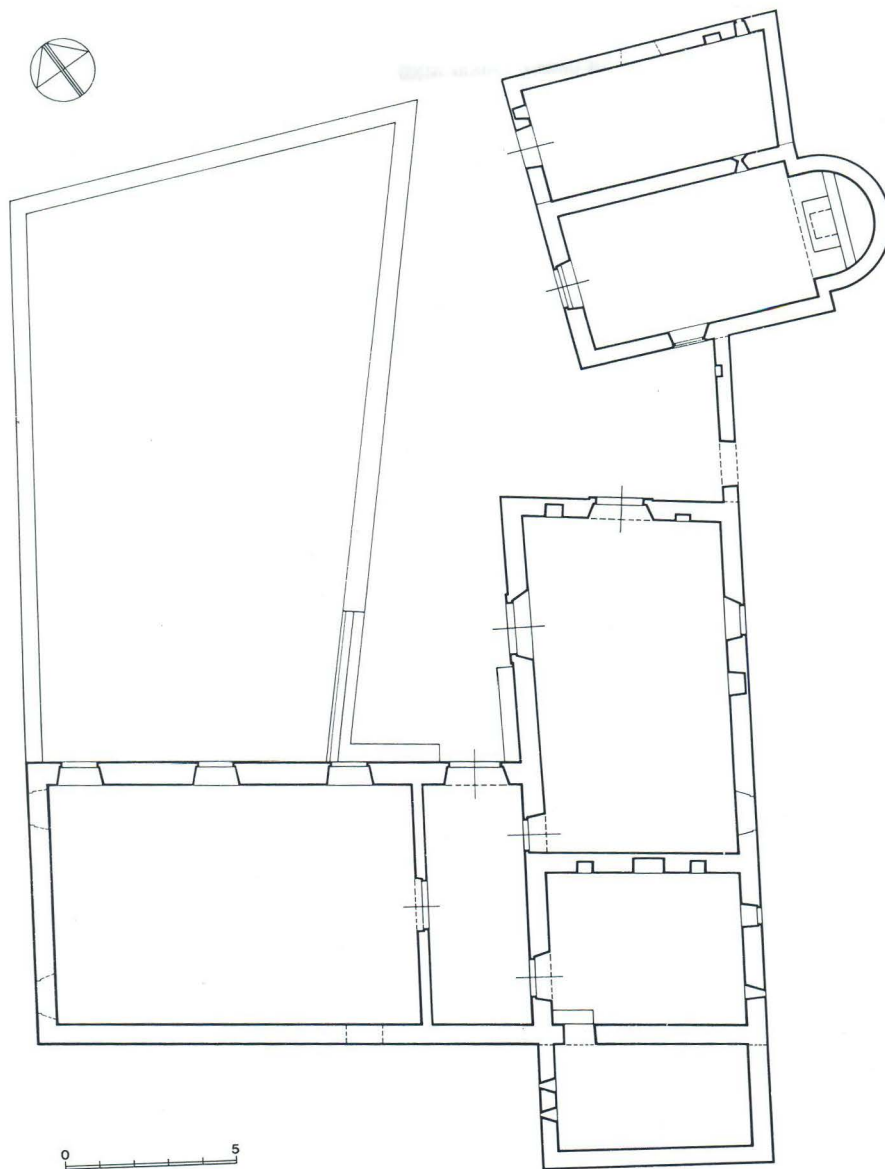
<sup>11</sup> Afirmacija tog procesa prati se od Rosselinove palače Piccolomini u Pienzi; poznat je Albertijev udio u urbanističkom rješenju cjeline, ali je manje poznat udio koji je imao na arhitekturu palače sam Enea Silvio Piccolomini, vrsni humanist, potom papa (Pio II.) koji u svojim *Komentarima* donosi njezin arhitektonski program sav podređen vrtu i okolnom krajoliku. Mnogim je vilama poslužila kao uzor, pa i medicejskoj vili Marignolle koju gradi Buontalenti.

<sup>12</sup> I onda kad vrtovi, voćnjaci i povrtnjaci te ostali nasadi okružuju vile sa svih strana, onaj vrtni prostor njegovan s najviše pažnje, uređen parterima, naći će se upravo bočno, a ne ispred vile. Riječ je o tzv. "tajnom vrtu" (*giardino segreto*): tako je smješten kod najvećih medicejskih vila Pratolina i Ambrogiane, dok će vile Castello imati po jedan takav vrt sa svake strane.

<sup>13</sup> N. Grujić, n. dj. (3), str. 130-136.

<sup>14</sup> Prilikom radova na osliku dvorane krajem 60.-tih godina popravljeno je krovništvo samo nad zapadnim krilom. Sjeverno krilo je i tada ostalo bez krova i međustropnih konstrukcija, žbuka je sa stijena otpala, a s njom su nestali i tragovi izvorne podjele, te načina na koji je bila uređena unutrašnjost. Sjeverno krilo ima samo zapadnu fasadu sačuvanu u cijeloj visini; sjeverna je raspukla; istočnoj nedostaje gornji dio. Iz godine u godinu sve je manje elemenata za obnovu ljetnikovca, a sve je više podataka koji mu uvećavaju značenje za našu, pa i talijansku renesansu.

<sup>15</sup> K. Prijatelj, n. dj. (4), str. 91.

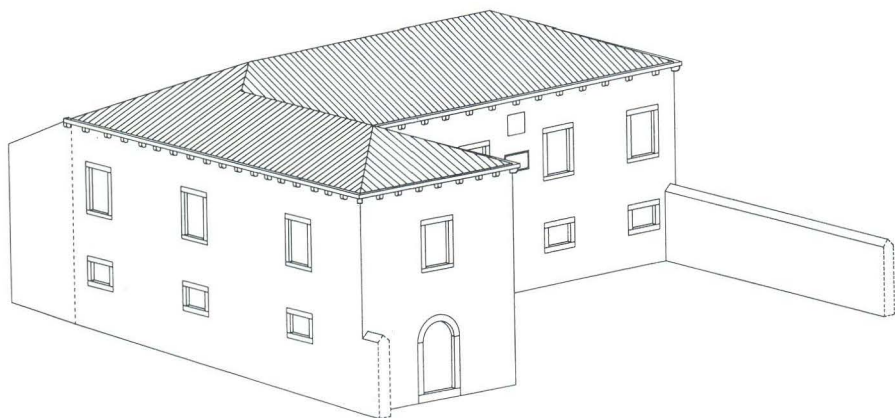


Ljetnikovac Beccadelli, tlocrt prizemlja (stanje)

Arhitektonski prikaz: dia, Ivan Tenšek, dia. Damir Bakliža  
Fotografije: Krešimir Tadić (1, 2, 9, 10, 11)  
Miljenko Mojaš (3)



podlozi kameni okviri sive boje itekako su se isticali. Ovu pretpostavku potkrijepljuju dvije činjenice: gruba struktura zida i ostaci, makar mjestimični, žbuke. Zide Beccadellijeva ljetnikovca zaostaje obradom za mnogim i manje ambicioznim gradnjama ove regije: kvadri nemaju uobičajenu pravilnost, površina im je neravna, a fugiranje obilno, što sve ukazuje da je riječ o podlozi koja treba prihvatiti sloj žbuke, potom i nalič. Iz istog su razloga okviri, osobito oni velikih pravokutnih prozora kata na svim fasadama neuobičajeno istaknuti u odnosu na zidnu površinu.



Ljetnikovac Beccadelli, aksonometrijski prikaz ladanjske kuće, pogled s istoka (izvorni izgled)

Ožbukane fasade pripadaju i drugoj tradiciji građenja i drugačijem ukusu. Pripadaju prije svega onoj arhitekturi koja slojevima žbuke, od grube do glatke, nanosima sve manje poroznim, štiti građu slabije otpornosti i trajnosti. I u toj "siromašnoj arhitekturi" (tako nazvanoj zbog specifičnosti sredstava, a ne toliko materijalnih ograničenja) budu iz kamena izrađeni okviri vrata i prozora, a često i drugi arhitektonski elementi (baze, kapiteli, vijenci).<sup>16</sup> Isticanje elemenata izvedenih iz tamnijeg kamena (*pietra serena*, *peperino*) u odnosu na svijetlo obojene žbukane dijelove zida postat će u 15. i u 16. stoljeću estetskom kategorijom. Dvobojnost ili čak polikromija fasada sredstvo je izraza kojim se služe i vrhunski arhitekti. Takav koloristički odnos, ali i odnos različitih materijala, svojevrsna je civilizacijska norma, pa se nameće čak i u sredini u kojoj je kamen jedina građa; stoga se i naš graditelj i njegov naručitelj priklanjaju žbukanju fasada. Kriterij "ukusa" mislim da prethodi onom praktičnom, koji treba također uvažiti: na taj je način bilo lako prikriti i razlike u strukturi zida između starijih i novosagrađenih dijelova, pa i nepravilnosti neizbježne kod ponovnog korištenja kamenih kvadera.

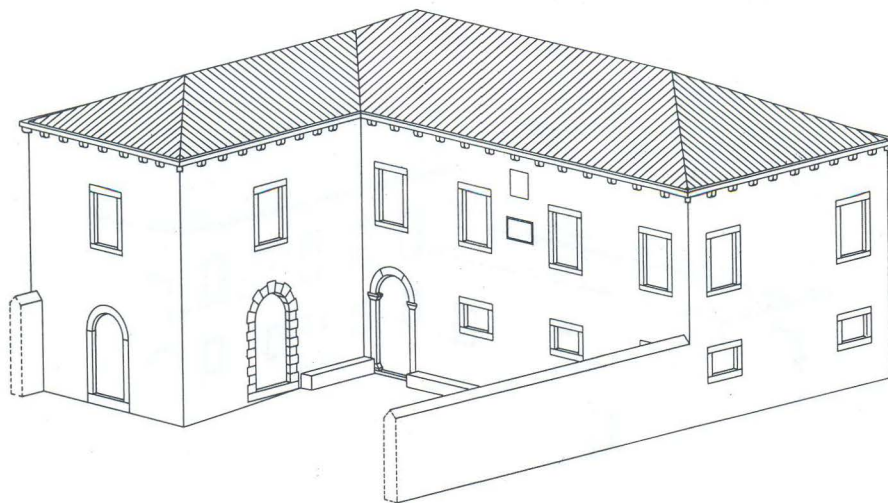
Ako se u tim osobitostima na razini arhitektonskih oblika ogleda pokušaj ostvarenja nekog idealnog tipa vile - što se na drugoj razini zbiva i s Brocardovom *Akademijom* - tada ga ne bi trebalo tražiti izvan onih toskanskih.<sup>17</sup> Dovoljno je pozvati se na Utensove prikaze

<sup>16</sup> P. Marconi, *Dal piccolo al grande restauro: colore, struttura, architettura*, Venecija 1989.

<sup>17</sup> G. C. Lensi Orlandi Cardini, *Le Ville di Firenze di l'Arno*, Firenze 1955. Mnoge i manje poznate vile pokazuju takva obilježja: Il Poggio, La Merlaia, Le Tavernuciole, Albergaccio, Castello di Gamberaia...



medicejskih vila, nastalih krajem 15. i u 16. stoljeću, najdragocjeniji dokument za upoznavanje njihova izvornog izgleda.<sup>18</sup> Bez obzira na arhitektonske, tipološke i druge razlike, te vile pokazuju uvijek iste karakteristike: zidovi su ožbukani, bijelo, sivkasto ili ružičasto



Ljetnikovac Beccadelli - pogled sa sjevera

obojani, a okviri svih otvora su mrke sive boje. Portali su im u pravilu lučni, uokvireni "bunjatom", a prozori pravokutni. I u tome im je Beccadellijev ljetnikovac sličan: sva su tri njegova portala završena polukružnim lukom, svi prozori pravokutni. Jedan portal ima okvir izveden bunjatom. Ta formalna sličnost otvora vrijedi da se istakne to više što je polovinom 16. stoljeća portal polukružnog luka, a osobito uokviren bunjatom, na dubrovačkom području velika rijetkost.<sup>19</sup> U dubrovačkoj ladanjskoj arhitekturi renesansni portal ima pravokutni oblik.

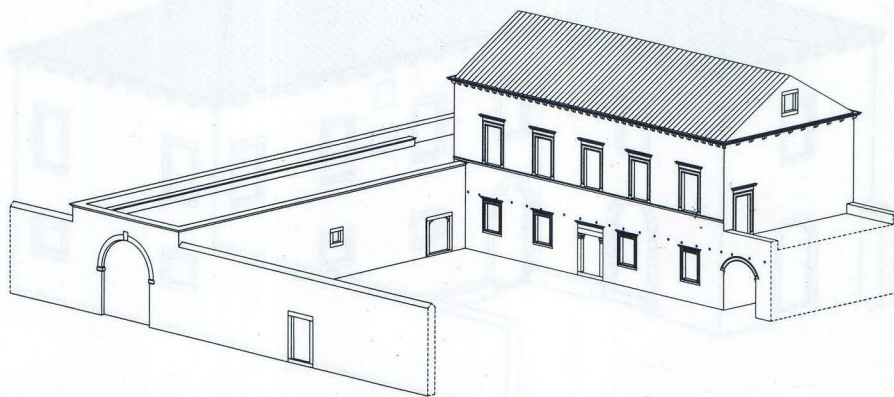
Usporedbe s toskanskim vilama ne treba shvatiti doslovno, ali treba uvažiti mogućnost da je Francesco della Volpaia, rođen i odgojen u Firenci, neke od njih poznao te da se makar po sjećanju na te uzore oslonio. Francesco nije, čini se, bio arhitekt sposoban iznaći nove oblike, pa čak niti slijediti neka složenija onodobna rješenja, ali je svakako mogao prenijeti neka "opća mjesta" te arhitekture, prenijeti tipološke karakteristike. Ostaje otvoreno pitanje kojim je znanjima i vještinama Francesco raspolagao - je li se zbog njih ili nekih drugih razloga našao u nadbiskupovoj pratnji. Izravni podaci govore da je *camariero* ili *servitore*. Povjeravajući mu da brodom dopremi mramor kardinalu Fredericu Cesiju, Beccadelli će 1560. godine reći za njega da je "di razza d'Architatori."<sup>20</sup>

<sup>18</sup> Flamanski slikar Giusto Utens izradio je 1599. lunete za vilu Artimino; svaka prikazuje jednu od medicejskih vila. (*D. Mignani, Le Ville Medicee di Giusto Utens, Firenca 1980.*)

<sup>19</sup> Pojavit će se iznimno u samom gradu na Gundulićevoj palači, koju 1546. izvodi također strani majstor, Jeronim Catani iz Ankone.

<sup>20</sup> *G. Fragnito, Il museo di Antonio Giganti da Fossombrone, u "Scienze. Credenze occulte. Livelli*

Ne zna se kada je Francesco rođen; umro je 1591. godine. U skupini koja je s nadbiskupom krenula iz Italije u Dubrovnik poimence se spominju samo njegovi nećaci Pomponio i Giulio, njegov tajnik i kasniji biograf Antonio Giganti iz Fossombronea, svećenik, slikar i glazbenik don Pellegrino Brocardo, don Bernardino iz Camerina i tri kapelana.<sup>21</sup>



Ljetnikovac Đurđević-Gučetić u Rijeci dubrovačkoj, aksonometrijski prikaz ladanjske kuće i krila s orsanom, pogled s jugoistoka

Gigliola Fragnito pišući o zbirci Antonija Gigantea navodi da je Francesco della Volpaia ušao u Beccadellijevu "familiju" 1548. godine, da ga je pratio u Dubrovnik, da je na otoku Šipanu obnovio nadbiskupsku vilu i brinuo se s posjedima dieceze.<sup>22</sup> Neki pak autori smatraju da je Francesco, zvan "Cecchino", u pratnji Beccadellijevoj od 1550. i da je uz njega ostao do 1560. godine.<sup>23</sup> Ima podataka koji govore o Beccadellijevim vezama s porodicom Della Volpaia prije dubrovačke epizode. Ugledom i slavom mnogi članovi te porodice nadilaze Francesca, koji je svoja znanja mogao steći upravo u njihovu krugu, pa je i to razlog da ih bolje upoznamo.

Obitelj Della Volpaia podrijetlom je iz pokrajine Chianti. U 15. i 16. stoljeću pripadaju joj barem tri generacije arhitekata, inženjera i konstruktora svih vrsti naprava, satova, astronomskih i mjernih instrumenata kojima su se i sami služili pri izradi nacрта, mapa gradova i cijelih područja. Suradivali su s najvećim umjetnicima svog vremena: Michelangelom, Sangallom, Leonardom. Zbog njihova umijeća cijenile su ih najpoznatije firentinske obitelji (Rucellai, Salviati), a posebno su bili odani obitelji Medici. Za Lorenza

di cultura", Firenca 1982., str. 524, bilj. 75.

P. N. Pagliar, n. dj. (11), str. 790, donosi drugačiju formulaciju: "di razza d'architectore" navodeći izvor (Parma, Bibl. Palatina, Mss. Palat. 1010, f. 342v).

<sup>21</sup> J. Torbarina, n. dj. (7), str. 180.

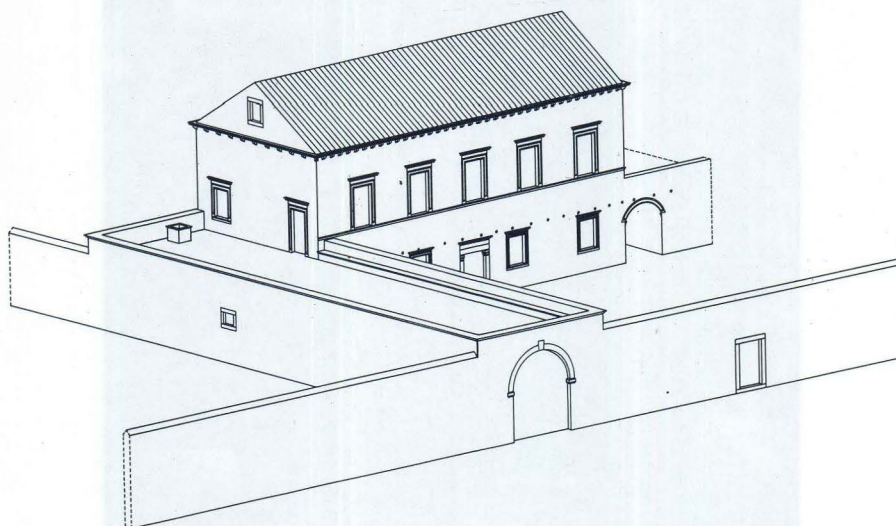
<sup>22</sup> G. Fragnito, n. dj. (29), str. 524, bilj. 76.

<sup>23</sup> Podaci su navedeni u rukopisu P. N. Pagliare napisanom 1988., ali nisu ponovljeni u tiskanom tekstu, n. dj. (5).



Medicija je Lorenzo, najslavniji od svih Della Volpaia, izradio *Orologio dei Pianeti*, sat koji oponaša putanju sunca, mjesecne mijene i kretanje planeta, a koji je trebao biti darovan Matiji Korvinu.<sup>24</sup> Lorenzo je za kuće Beccadellijevih u Bologni izradio "*horiolo dalla torre*". Ujedno to je i prvi podatak o vezi Beccadellijevih s nekim od Della Volpaia. Nakon Lorenzove smrti obrt nasljeđuje Camillo, jedan od njegovih četiri sina i otac Francescov; njega Ludovico Beccadelli spominje u pismu 1558. (preporučujući ga Leliju Torelliju, a preko njega i Medicejcima) kao "ostarjelog oca svog službenika Francesca..."<sup>25</sup>

U generaciji koja prethodi Francescu, od najvećeg je značenja Bernardino, koji je kao arhitekt djelovao u Rimu u Bramanteovoj radionici; ilustrirao je neka djela Bramantea i Antonija da Sangalla Mlađeg.<sup>26</sup> Izrađivao je i sprave za gradilišta, pa se pri gradnji palače Riario - Cancellerie spominje kao *Bernardino ingegniero*, a naći će se i na gradilištu crkve



Ljetnikovac Đurđević-Gučetić, aksonometrijski prikaz ladanjske kuće i krila s orsanom, pogled s jugozapada

sv. Petra. Još je važnije da je Bernardino autor poznatog Kodeksa Coner, nastalog između 1512. i 1515. godine.<sup>27</sup> Taj je ilustrirani traktat o antičkoj arhitekturi došao i do

<sup>24</sup> P. N. Pagliara, Della Volpaia, u "Dizionario biografico degli Italiani", vol. XXXVII, 1989. ,str. 789-802.

<sup>25</sup> G. Fragnito, n. dj. (20), str. 524, bilj. 76 (Parma, Bibl. Palatina, ms. Pal. 1016, fasc 1, f. 30v; ff. 253v-254r).

<sup>26</sup> Među ostalim tu su i San Pietro in Montorio, San Biagio, San Celso in Banchi, Belvedere, palača Castellesi, "piano nobile" Cancellerie...

<sup>27</sup> Zbirka je to kotiranih nacrti, mnogih detalja antičkih spomenika koji su grupirani po tipovima gradnji i redovima koji se na njima koriste. Bernardino većinom koristi aksonometrijske prikaze ili sistem koordinirane kombinacije tlocrta, elevacije i presjeka.

Michelangela.<sup>28</sup> koristit će ga Palladio i Borromini. Bernardinov *taccuino* i crteže iz njega koristila je i firentinska *bottega* porodice Della Volpaia, a možda i sam Francesco.

Mladi Bernardov brat, Benvenuto, uza sve i vješt topograf, djelovao je prvo u Firenci, a potom u Rimu. Blizak kardinalu Giovanniju Salviatiju i papi Klementu VII.



Ljetnikovac Beccadelli, portal pročelja

(Giulio Medici), zastupao je interese Michelangela s kojim ga je još iz Firence vezalo veliko prijateljstvo.<sup>29</sup> I Benvenuto je za sobom ostavio *taccuino* koji predstavlja dragocjen

<sup>28</sup> Između 1515. i 1518. godine Michelangelo preuzima iz kodeksa 115 pojedinačnih crteža, koristeći ih za projekt Nove sakristije San Lorenza u Firenci.

<sup>29</sup> Početkom 1532. godine papa je Benvenutu dodijelio čast da bude "Curator Acqueductus Belvederis et Suprastans fontis platee Sancti Petri de Urbe" (što je prije bio Bramante i kasnije će biti Pirro Ligorio). Veliko povjerenje u porodicu Della Volpaia, koja je kroz dvije generacije bila odana Medicejcima, papa je iskazao predajući Benvenutu i ključeve Belvedera (pa je imao izravn pristup u papinske odaje), a potom i stan uz Bramanteovo stubište. Tu će Benvenuto primiti Michelangela po njegovu dolasku u Rim.



dokument o prikupljanju i prenošenju znanja unutar ove obitelji “preciznih mehaničara”, ali i izvan nje (koristio ga je i Buontalenti). Nakon Benvenutove smrti crteže naprava za prijenos i podizanje tereta, za rezanje i obrtanje mramora i drugog kamena, brojne tehničke i posve praktične upute naslijedio je njegov brat Eufrosino, koji je uostalom zajedno s



Ljetnikovac Beccadelli, portal zapadne fasade sjevernog krila

ocem Lorenzom i izradio *Libro di macchine diverse...* Od svih njegovih djela (astrolab, brončani globus, noćni sat) najznačajnije je s područja kartografije: *Mapa della Campagna romana al tempo di Paolo III.*<sup>30</sup> Djelovao je u Rimu, Firenci i Veneciji, a život završio u Francuskoj.

Posljednji posjednik Benvenutovog *taccuina* bio je Girolamo, jedan od pet Camillovih sinova, Francescov brat. U pismu koje piše 1564. godine Nicoli Zenu, pred-

<sup>30</sup> Ta je mapa imala velik utjecaj na kartografiju Lacija; prema njoj je nastala i freska *Pianta della Campagna romana* koju je u palači Chigi u Castelfusanu naslikao G. Tomko, prelat rodом iz Bosne.

stavljajući mu Girolama koji se uputio u Veneciju prikazati svoj projekt za sat na tugu Svetog Marka, Beccadelli kaže za njega da je "*buon maestro d'horiole et teoriche di pianeti et simil cose*". Iste je godine Girolamo popravio i sat što ga je za toranj kuće Beccadellijevih izradio njegov djed Lorenzo.<sup>31</sup> Na putu za Carigrad 1557. godine zaustavlja se Girolamo u Dubrovniku i boravi u kući Ludovica Beccadellija, "u čijoj je službi njegov brat Francesco".<sup>32</sup>

Prepliću se tako Beccadellijevi susreti s više članova porodice Della Volpaia, prema kojoj će nadbiskup iskazati pažnju i povodom smrti Francescova oca Camilla, pišući 10. listopada 1560. da je zabrinut što nasljednici zbog neslaganja neće »*tenere la casa aperta c'ha avuto, come si sa degli huomini da bene*«. <sup>33</sup> Pitanje je Beccadellijevih veza s obitelji della Volpaia u godinama prije nego je Francesco primljen u njegovu službu. U već navedenom pismu Nicoli Zenu Beccadelli ističe kako je Girolamo dugo boravio u njegovoj venecijanskoj kući (»...*stette in casa mia in Venetia lungamente...*«) - u kojoj je sam Ludovico stanovao od 1550. do 1554. godine. Pitanje je također uloge Della Volpaia - s obzirom na Benvenutovo prijateljstvo, a potom i na Eufrosinovu suradnju s Michelangelom - koju su mogli imati i u rimskom poznanstvu Beccadellijevom s velikim umjetnikom.

Michelangelovo se ime, osobito u nas, često dovodi u vezu s Beccadellijem i Šipanom, pa nije na odmet i o tome na kraju dodati neka objašnjenja. Naime, prijateljstvo koje je vezalo Ludovica Beccadellija i Michelangela Buonarotija, a osobito podatak (pročitani u njihovim sonetima) da je veliki umjetnik trebao doći na Šipan, pobudili su u našoj starijoj literaturi interes. Proizilazi to već iz samih naslova prvih u nas prikaza nadbiskupova lika.<sup>34</sup> Ponekad se i arhitektura Beccadellijeva ljetnikovca pokušala pročitati u perspektivi tog velikog uzora i dominantne tendencije epohe. Preuveličana je u tome možda i uloga koju je 1554. godine, uoči svog dolaska u Dubrovnik, Beccadelli imao u Rimu. Bio je doduše prefekt gradnje bazilike sv. Petra u vrijeme realizacije Michelangelovog projekta, ali u Rim je stigao početkom rujna te godine, a već je u ožujku sljedeće otišao u Njemačku; tjedan dana potom umire papa Julije III., a izborom nesklonog mu pape Pavla IV. otpočinje Beccadellijevo dubrovačko "izgnanstvo".

Naprotiv, kako za sve te odnose, pa i one sa samim Michelangelom, a i za duhovnu klimu iz koje izrasta arhitektura ljetnikovca, nužno je imati na umu da je Beccadelli boravio u Rimu od 1535. do 1541. godine kao tajnik kardinala Gaspara Contarinija, jednog od najznačajnijih likova zapadnog kršćanstva i crkvene reformacije, u čijem je krugu morao susresti Michelangela. Protiveći se izrekom raskoši glavara rimske crkve, propovijedajući kako *mediocritas* građevine iskazuje bogatstvo unutrašnjeg života,<sup>35</sup> Contarini je

<sup>31</sup> G. *Fragno*, n. dj. (20), str. 524, bilj. 76 (Parma, Bibl. Palatina, ms. Pal. 1016, fasc. 1 f. 30v).

<sup>32</sup> P. N. *Pagliara*, n. dj. (24), str. 791.

<sup>33</sup> Isto (Parma, Bibl. Palatina, ms. Pal. 1010, f. 382r).

<sup>34</sup> A. *Schneider*, Lodovico Beccadelli, nadbiskup dubrovački i prijatelj Michelangelov, "Savremenik", knjiga 13, Zagreb 1918.; V. *Nazor*, Michelangelo Buonarroti, Lodovico Beccadelli i Dubrovnik, "Hrvatsko kolo", Zagreb 1939.

<sup>35</sup> M. *Tafari*, Venezia e il Rinascimento, Torino 1985.



zacijelo izvršio i snažan utjecaj na formiranje Beccadellijeva svjetonazora i ukusa. Nema li tome boljeg dokaza od krajnje jednostavnosti i "siromašne" leksike šipanskog ljetnikovca. Ne dokazuje li on istodobno svo bogatstvo istinskog i duboko proživljenog osjećanja prirode, sve ono što je Beccadelli, studirajući pak u Padovi humanističke discipline, osobito grčki i latinski jezik, naučio i preuzeo od antičkih pisaca i njihova poimanja ladanjskog života. Nije li od posebnog značenja za Beccadellija i njegov ljetnikovac na Šipanu, da će upravo šipanski krajolik, u kojem je našao lijepih mjesta koja, kako sam kaže "*vanno consolando la mia sensualità*", predstavljati ambijent blizak idealu njegovih uzora.



Ljetnikovac Beccadelli, portal sjeverne fasade sjeverno krila

Beccadelli, humanist vrhunske naobrazbe i najviših kriterija, ima vrlo određenu koncepciju života na ladanju i okvira u kojem će ga provoditi. Znao je što želi ostvariti, a kako to učiniti - znao je Francesco della Volpaia. S razlogom ostaje naveden kao graditelj šipanskog ljetnikovca, a taj pak ljetnikovac ostaje njegovim jednim poznatim djelom.

## FRANCESCO DELLA VOLPAIA A ŠIPAN

Nada Grujić

L'articolo ci rende noto il contributo di Francesco della Volpaia alla sistemazione della residenza estiva di Ludovico Beccadelli sull'isola di Šipan. Dai carteggi dello stesso Beccadelli risulta che i lavori architettonici per il restauro dell'abbandonato possesso vescovile furono svolti dal suo *camariero* Francesco. Della Volpaia fu al suo seguito dal 1550 al 1560. Il "restauro", datato 1557, mostra in molti suoi aspetti di allontanarsi dalle consuete norme costruttive e dalle forme architettoniche tipiche della regione ragusea.

Nell'ala occidentale è cambiata la distribuzione: il suo piano superiore sarà occupato dal salone che verrà dipinto da Pellegrino Brocardo; questo ampio locale si collegherà direttamente con il giardino che s'innalza dietro il retro della villa come copertura della nuova cisterna doppia. A quest'ala viene aggiunta tutta la nuova ala settentrionale che, contrariamente agli schemi standard ragusei, in cui la pianta a L crea due ali di differente altezza, è ugualmente ad un piano solo e a destinazione interamente abitativa. In una concezione completamente diversa del rapporto tra l'architettura e il paesaggio circostante, questa residenza estiva imposterà anche l'apertura della facciata laterale della nuova ala con grandi finestre rettangolari; in lunghezza questa facciata supera anche la stessa facciata della più vecchia ala occidentale.

Eccezionali in rapporto alle forme fino ad allora viste nell'architettura residenziale ragusea saranno anche le sue facciate intonacate su cui spiccavano le cornici in pietra dei vani, appartenenti anche ad un'altra tradizione costruttiva e ad un altro gusto; erano inusuali a quel tempo nella regione di Dubrovnik (Ragusa) anche i portali ad arco a tutto sesto, e in particolare la cornice eseguita a bugnato.

Tutti questi elementi ci inducono a paragoni con le ville toscane del XVI sec., che non devono essere intesi letteralmente, ma prima di tutto come possibilità che Francesco della Volpaia, Fiorentino, si fosse ispirato a forme già viste. Se non fu capace di inventare nuove forme, si dimostrò sicuramente capace di trasmettere alcuni "luoghi comuni" di questa architettura. Del suo sapere e della sua abilità non si deve dubitare considerata la sua origine: apparteneva a una nota famiglia fiorentina di ingegneri, architetti e costruttori di marchingegni vari. In questo contesto sono di particolare interesse i rapporti di Beccadelli anche con gli altri membri di questa famiglia, ciò che rende possibile la conoscenza di una cerchia culturale da cui si sviluppò la residenza estiva stessa, per ora l'unica opera nota di Francesco della Volpaia.